

A szellemi eltompulás mint tömegpusztító trend

A tudás leértékelődésével találkozom nap mint nap. Szomorú tapasztalat, egyetemen, ismerőseim között, meg úgy a közhangulatban. Szaktudás, tudományos elmélyülés veszít korábbi rangjából – jelen van, s bár tudjuk, hogy nélküle nincs társadalom meg gazdaság, de megbecsültsége mégis gyengül. Ez a trend. Kezdődik az érdeklődés – kíváncsiság – beszűkülésével, az olvasás hanyagolásával folytatódik, és a *fake news*, az álhírek, a propaganda meg a bulvár címsorainak zabálásával teljeseedik ki. Persze tudom, hogy ez nem általánosítható jelenség, de szívárog a társadalmi tudat pereméről befelé. Veszélyes tendencia, mert könnyebb a féltudást, az érdekes álhíreket emészteni. Látszatra szórakoztató, de szomorú, s mit mondjak, olykor veszélyes trend. Remélem, nem teljeseedik ki. Ezért aztán most csak nyomait szeretném felkutatni.

A koksztól a drogig

Az eltompulás leglátványosabb trendje a droghasználat. Ami ha csendesebben is, hisz már nem lobog, mint a heroin korszak virágkora idején, de szívárogva, ma is terjed. Legutóbb Hollandiában, a világ korábban legbékésebb országában robbant be a dél-amerikai drogtömeg, bandaháborúk törtek rá a városokra. Nem mondanám, hogy mindenki eltompul közösségünkben, de ez az első lépés a közöny, a szellemi leépülés felé. Ezért a társadalmi-közgondolkodásbeli kiüresedést ezzel a döbbenetes hírrel kezdem.

Hollandiában liberalizálták először a marihuána és kokain kisméretű magánfogyasztását. Ma is csak apró vétségnek számít, azaz birtoklásáért, illetve a személyes fogyasztásáért nem jár börtön. Így aztán Amszterdamban évek óta természetes volt a laza élet, Európa országaiból is idejöttek a kíváncsiak meg a koksztól

ni vágyók. Kedvelték a kávézókat, ahol kis mennyiségben a kávé mellé fűvet is kaptak a betérők – s razia esetén megúszták pénzbírsággal. Csakhogy ebben a rendszerben már korai időktől benne volt a koksz, és a koksszal együtt nőtt a maffia. Íme a számok, melyeket a *Der Spiegel* (2021. Nr. 42.) adott közre: 2019 folyamán szintetikus drogokat 19 milliárd euró értékben dobták piacra. Rosszabb adat, hogy az ott hirtelen megjelent drokartell 189 embert végzett ki, köztük tucatnyi újságíró, bírót, jogászt, tanút és *nota bene*: véletlenül eltalált civilt. (Ezért aztán a drokartell elleni felderítő munkát végzők, azaz az áldozat-jelöltek többsége ma már rendőri védelem alatt, álnévvel, védett házban, elszigetelten él.) Ezek a számok 2013 óta szökkentek a magasba. Ez az ország évente 500 tonna kábítószerrel látja el honfitársait és persze Európát – és ez a szám tán csak tizede a feketén áramló koksznak, meg ami megy tovább Ázsiáig.

Szép lassan növekszik a fogyasztók száma, s vele az eltompulás, érdektelenség – habár egyes drogokat azzal reklámoznak, hogy felfokozza a szellemi hatékonyságot. Ami igaz, de erősebb a „visszacsapás”, a mély depresszió és közöny, amit okoz. Bármint is van, a kábszer – a szellem tompításának eszköze, a magára hagyott ember leépülésének eszköze. Az intellektus, memória – műveltsé-

get nem is említem – háttérbe szorul. S ha terjed – tömeges jelenség.

A kokszolás persze kirívó jelenség, ide csak felütésként citáltam. A lélek tompulásának végállomása. Ezért itt abba is hagyom, mert fontosabb a jelen szellemi köznyelve szintjének sorvadását vizsgálni.

Az eltompulás mélyformái

Nemcsak a média, a politikai propaganda szuggerálta panelek, de a facebook/sms/twitter és a digitalizáció által ránk nyomott általános felszíniesség is táplálja a társadalom némely rétegének szellemi leépülését, azaz közönyét, birka viselkedését. Ezek a ma már általánosan használt digitális felületek a tompulást előidéző eszközök, s némi túlzással tömegpusztító hatással bírnak. És a felületeken való siklás jócskán megágyaz a diktatúráknak. (A szellemileg korlátozottaknak mindent be lehet adni, elhiszik, vallják és terjesztik... – ismerjük.)

Vagyis a digitális kultúra eszközei az eltompulás, tudásközöny fegyverkészletei lehetnek, hiszen ebben az eszköztárban pár szóval, egy *like*-kal el lehet intézni bonyolult összefüggések kikerülését, rosszabb esetben semmissé tenni: nincs probléma, itt csak *like-dislike* van.

A rövidség valamikor retorikai erény volt, ma a közbeszéd (ha van

ilyen) szemantikája: hogy vagy? jól; bővebben? rosszul. – ennyi. És ez humorosnak tűnik, de az egyént magára hagyja, társnékülivé teszi. A kommentek, posztok írása nem helyettesíti a *face-to-face* beszélgetést, amiben az egyén teljes valójával (akár álvalójával is) vesz részt. Nem is csak a metakommunikációra, a másíkról leolvasható jelekre gondolok, de a verbálisan kifejezhetőre, az utalásokra, a körmondatokra, melyek lehetnek ugyan unalmasak, de tartalmuk informatív, túl a kimondott szavak-mondatok tartalmán. A rövidség ma lehenget, és erény: a hatékonyság (*efficiency*) diktálja, a mondatok túlszordulása illetlenség, hatástalanság. A médiában külön neve is van az egy-két szavas, de maradandó hatású beszédtöredékeknek: *sound bite*-nek becézik. Rémes...

Mi minden esett már a szemétkosárba. A jónép nem olvas regényeket, nem véletlen hogy a ma dívó sztenderd regényterjedelem: 250 oldal. De azt se lapozzák fel, sokan inkább megnézik a wikipediában a tartalmi kivonatot. Gyerekkoromban a trafikban lehetett kapni kis füzetkét, amiben röviden, másfél-két oldalban benne voltak a kötelező olvasmányok tartalmi: ha bevágtad, tudtad, „miről szól” a regény. A tanár, ha értette a szakmáját, persze rákérdezett az eldugott részletekre: pl. a szereplők által szívott szivar márkájára, a baleset helyszínén levő növé-

nyekre, amiből következtethettünk, milyen évszak van épp, a női ruhák díszekre – aztán lebuktunk. Mára ez a trükk már kiment a divatból: a katedrán ülők belenyugodtak, hogy csak rövid passzusokat lehet házi feladatnak feladni.

A nem olvasás csak egyik tünete az elbutulásnak, bár szociológiailag van rá kifogás: a betűkultúra helyett ma képkultúrában élünk, film, tévé, Instagram, Youtube – és elvagyunk velük. Nem kell olvasással gyötörni a szemet-agyat...

Pedig a felszínesség veszélyes. Ma már a fontosabb pénzügyi, jogi, rendeleti szövegek apró betűs részei tartalmazzák a csapdákat, mert az irományok szerkesztői ismerik a közönséget, tudják, hogy apró betűt senki sem olvas, ott lehet lecsapni a jónépre. Kölcsönfelvételnél, adás-vételi szerződéseknél, vagyis hosszútávra ható kööttségek írásbeli nyugtázása esetében életbevágó az apró betűs szövegrészek pontos ismerete, mert egy-két év múltán durván ráfizethetünk, akár életünkbe is kerülhet, ha kihagyjuk ezeket a sorokat.

A felszínesség macska-egér harc: aki a szerződés szöveget írja, számít az olvasó figyelmetlenségére és a csapdákat eldugja az apró betűs passzusokba. Mi meg beszélünk a csapóajtón. Ld. külföldi valutá-

ban felvett hitelek károsultjait – a bankok joggal állítják, hogy ők tájékoztatták ügyfeleiket, hisz írásban is megkapták a feltételek sorozatát. Persze tudták, hogy azt a szándékosan hosszúra nyújtott apró betűs hablatyot a többség nem fogja végigböngészni és megjegyezni. Így aztán e tévedésre egy fél élet ráeme-
het. A károsultak hiába tüntetnek, írásba van foglalva a figyelmeztetés, és a csapdába került ember alá is írta. Pont, nincs apelláta. A másik oldalon ez az „apró betű”-trükk nagy üzlet az ügyvédeknek: ma szerződést csak ügyvéddel vagy közjegyző előtt lehet írni-olvasni... Elérkeztünk a mély zsebek világába. Aki nem bírja, egy életre rabszolga marad...

Ez tehát a szellemi beszűkülés életveszélyes területe. A bunkóságon lehet viccelődni, de éles helyzetben halálosan tud visszaütni.

Érzelmek egyszerűsödése

A közbeszéd durvulásáról, a politikai viták alpáriasságáról panaszkodunk, pedig az okok mélyebben rejlenek. Részét alkotják a szellemi horizont beszűkülésének. Az az érzelmi skála, amin még a huszadik század elején is tudtunk játszani, zsugorodik: kommunikációs készetünkől hiányzik az empátikus ráérezés, a tapintat, a rokonszenv. A szeretet érzékeltetése igen alacsony lángon lobog. A köz-

lekedésben ma már közhelyes téma az agresszivitás, mielőbb meg kell tanulni védekezni ellene – defenzív vezetés – de ennek ellentéte, az érzelmi „lágyság” feminin tulajdonságnak (buzi tulajdonságnak) minősül, egyszóval: nevetséges.

Kis szelete a szellemi-érzelmi szféra zsugorodásának a zenei fogékony-ság. A komolyzene tábora, ha nem is drasztikusan, de fogyóban van, klasszikus darabok koncertjeit inkább az idősebb korosztály látogatja. Az opera kivétel, oda presztízs okán illik járni bizonyos osztálykötelezettségek okán. A musical elmegy. De ki lelkesedik egy Bach–Beethoven–Bartók koncertprogramért? (Egyáltalán: ki az a Beethoven? – kérdi a műveltséget lenéző álközvélemény.)

Jó, tudom, hogy eltúlzom ezt a hanyatló trendet, nem általánosíthatok, hiszen a középosztály megtartotta műveltségének ezt a terrénumát, nem adja fel, hogy a gyerek zongorázni tanuljon, és legyen bérlete a Zeneakadémiára. De egyetemi óráimon tapasztaltam, milyen átkozottul nehéz Beethoven késői szonátáiban a romantika – időben jóval odébb bekövetkező – hullámának csíráit érzékeltetni. Ehhez természetesen műveltség, nevelődés kell, de a befogadáshoz érzelmi rezonancia is – hiába tudod, milyen korban szerezte Brahms a *Kettősversenyt*, ha nem érzed át a cselló-hegedű párvialdal tragikus-bájos játékát. Arra

már célozni se merek, hogy Bartók *Concertójának* „szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” című, egykor népszerű (hazafias) dallamparafrízisa érzelmi tragikumát képtelen vagyok érzékeltetni hallgatóim körében. (Ki ismeri már az eredeti dalt, és ki hallja a zeneszerző honvágyának tragikus, kínra feszített vallomását. Csak megjegyzem, hogy ezek ma már a „tudni nem érdemes dolgok” birodalmába tartozó ismeretek. (Lásd Hatvany Lajos: *A tudni nem érdemes dolgok tudománya* című, 1908-as, először németül publikált pamfletjét.)

Arra akarok kilyukadni, hogy a zenetörténeti műveltséget el lehet sajátítani, de mai érzelmi készletünkkel a muzsika eleven testébe behatolni egyre nehezebb. Érzelmi kultúrára senki se nevel, így az egyre soványodik, a lélek kiüresedik. („bazzmegolni” könnyebb, mint egy Pilinszky versre ráérezni.)

A zene transzcendens mivoltára csak azért céloztam, mert ott a legvilágosabb az érzelmi fogékony-ság egykor széles skálájának zsugorodása. Aki ma bög egy Chopin *Nocturne*-ön, azt hülyének nézik. A popzenében is fellelhető ez az egyszerűsödés: A Presser-Zorán-korszak dalai (és proteszt művei) ma még élnek, sőt kiirthatatlanul benne vannak a köztudatban, de érezni, hogy a zenei köznyelv csendben kezdi félretolni ezt a fajta zenei vilá-

got. A rappelés és társai kellemesebbek: Cipő vagy Koncz Zsuzsa még az apák-nagyapák kedvencei, az újabb generációk heavy-metalban járatósak, vagy azon is túl, számomra is ismeretlen zenei vidékeken kolbácsolnak. Persze, mondhatjuk, hogy divatok jönnek-mennek, örökzöldek is képesek hervadni, de itt most az érzelmi befogadás sorvadásáról beszélek, ami azért más.

Állatbarátaink. Állítólag hatmillió kutya van Magyarhonban. Nagyvárosokban majd minden családban van négylábú, szeretetigényünket rajtuk éljük ki. (Szerencsére, a gazdik és állataik nagyjából leszoktak az utcák piszkításáról.) De furcsán alakult ez a viszony: a négylábúakat jobban szeretjük, mint az embereket. Egy hajléktalanba bele lehet rúgni, egy kutyára még rászólni sem szabad. Nem is akarunk, mert cukiságnak tartjuk a kutya-cica háztartást. Miért jött az érzelmi viszony ilyen felcserélődése: állatot igen, embert – nem? ... (Kutyás vagyok magam is, nem átkozom kutyás társaimat...) Négylábúakkal könnyebb, de akkor is szegényedés. Persze, egy kedves kis szőrpamacot könnyebb szívünkbe zárni, mint egy problémával teli felnőttet, társunkat, akin valahogy segíteni kéne.

Mindebből nekem az jön le, hogy a tompulás felé haladás – a *Totale*

Verblödung térhódítása, ahogy a németek mondják – nemcsak szellemi elszegényedés, hanem az érzelmek, sőt a tudattalan világ sorvadását is jelenti.

A tekintet kiüresedése

Ha valami fájdalmasat látunk, elfordítjuk pillantásunkat – nem akarunk részesei lenni mások szenvedésének. Állítólag védekezünk, úgyse tudunk segíteni, ezért aztán még tekintetünkkel se avatkozunk be a szerencsétlenek sorsába. Ez is leépülés, az érzelmi (emberi) gazdagság egy szeletének kivágása életünkből. A szenvedés elviselése hozzátartozik az érzelmi háztartásához. Nos, ezt igyekszünk kikerülni. A menekültek tengeri gumicsónakjait kilövik, vagy csak elsüllyednek a semmibe. A vízből csak *privát hajók* mentik a szerencsétleneket. Érthető ugyan – Olaszország, Spanyolország vagy általában az Európai Unió nem bír több menekültet befogadni... (biztos ez?). De nem is akarunk tudni arról, hogy évente háromezer ember (gyerek, nő) fullad a tengerbe. Ugyanez a helyzet a szíriai bombázás áldozatait illetően vagy az afgán civil halottak hihetetlen magas számával, stb. Nem veszünk róluk tudomást, a halottakat-sebesülteket nem akarjuk látni, se asszonyokat, se vízbefúló gyerekeket. Mekkora döbbenet volt

Alan Kurdi nevű szír kisfiú szíven szúró fotója a Földközi-tenger partfövenyén. Soha többet ilyen...

Tudat alatt úgy véljük, hogy pillantásunk elkerülésével kevesebben fulladnának tengerbe Európa határain... Tudom, elég kinek-kinek saját kálváriája, egy-egy ilyen látvány tudomásulvétele megterhelés. De melyik érzelem nem teher? A szenvedés átélése, akár a mások kínjának befogadása hozzátartozik ember-mivoltunkhoz. A tekintet elfordítása ennek háritása, saját Énünk kiemelése abból a világból, amiben élünk. Mi lenne, ha nem fordítanánk el tekintetünket? Nem vallási alapon kérdelem, pusztán belső gazdagságunk védelmében. Tudom, elviselhetetlen. De mégis. Ez az elfordulás is csorbítja világképünket, s ez is fokozza tompultságunkat, azaz védtelenségünket. Tudom, hogy sokak számára felháborító, amit itt írok, de valahogy muszáj kiadnom magamból ezt a rossz érzést, ami azért keletkezik, mert én is sokszor elfordítom a tekintetem: pl. a háborús szenvedések képeiről.

A tekintet (*le regard*) Sartre híres fogalma volt, igaz, nála a mások rám vetülő (engem formáló) tekintetéről volt szó. A tekintet önreflexív esete továbbmegy ennél. Mert a dolog nem áll meg ott, hogy a mások szenvedéséről elfordítom tekintetem. A pillantás *befelé is fordul*, és ott az önhazugságokkal vagyunk kénytelenek megbirkózni. Próbálunk önmagunknak hazudni, de a befelé forduló tekintet elől igencsak nehéz kitérni. Gondolj a büntudatra, el lehet nyomni, de a befelé fordított tekintet elől csak öncsonkítással lehet kitérni. És micsoda önpusztítás lehet a belső világ „képtárának” tudatos/öntudatlan cenzúrázása?

És ez nem csak öncsonkítás. Az elfordított tekintet gyakorlata (a zavaró látványok törlességénye) vezetett a privat mentőhajók kikötésének tilalmához Olaszországban. (A parti őrségnek megtiltották a segítséget, jött a belügyminiszter, Matteo Salvini törvényének kiterjesztése. Ezért a német evangélikus egyház segélyéből fenntartott mentőhajók léptek közbe. (TGM írásából tudom a német egyház önfeláldozó segítségének tényét – lásd: *ÉS*, 2021. július 30.) Persze, hogy képtelenség MINDEN menekülön segíteni – Angela Merkel kancellár mentőakciója (egymillió polgárháborús menekült befogadása) törte meg politikai nimbuszát: lehetetlent vállalt. És mégis: a lelkiismeret – nem csak mint vallási pa-

rancs – ránk szól, ha még hallatszik hangja.

De visszatérve alapkérdésemhez: a tekintet elfordítása is része az eltoppulásnak, a szellemi – ezúttal érzelmi – leépülésnek, akárhogy is akarjuk ezt az összefüggést cáfolni.

A komfortzóna csapdája

A digitális kultúra terjedése hozzászoktat a kényelmes megoldásokhoz. Nem vesszük le a szótárt, ha valamit nem értünk egy francia lapban, nem kérdezzük meg az utcán a járókelőt, ha eltévedünk – zsebünkben a kényelmes válasz, az okostelefon tudja és megmondja a tutit. De egyéb ügyekben is a könnyebb, mert kényelmesebb megoldások csábítanak: a gyereket osztálytársai verik az iskolában, feljelentjük a tanárt, mert minden más megoldás macerás. Nem viselek maszkot, mert kényelmetlen – aztán jajgatok, mikor kórházba kerülök, nem beszélve az általam fertőzöttek szenvedéséről. Egy ember összeesik az utcán, hányan mennek el mellette – nem akarnak valami „kellemetlenségbe” belekeveredni, mondják. A digitális kultúra vívmányainak is jelentős része van a kényelem kiszolgálásában. A receptért nem megyünk a háziiorvoshoz, jön az a „felhőben”. (De nem tudunk szót váltani a doktor úrral, pedig kellene, de kényelmesebb a digi megoldás...)

Gyerekkocsival és két aprósággal szeretne felszállni a buszra egy asszony, senki se megy oda segíteni. Kérem az anyát, miután felsegítettem, mit szól ehhez a közönyhöz, „megszoktam...” – válaszolja. Kényelem.

Ez is a leépülés egyik elágazása, a szolidaritás, az emberi kapcsolatok felmondása. Elég egy sms, minek álljak le vele beszélgetni, úgyis csak panaszkodik – mondja haverom. Pedig

a beszélgetés, mint már említettem, lélekápoló kommunikáció, ami – ha mégis gyakoroljuk – mindkettőnket fel tud tölteni.

*

Nem folytatom. Csak tendenciákat jeleztem, veszélyes, emberségünket megkérdőjelező trendeket. Nem általában akartam kritizálni kortársaimat. Jelet akartam hagyni.

© Döbrentey Dániel: Pisa

© Döbrentey Dániel: Granada, Alhambra